

ДИПЛОМАТИЯ: КОММУНИКАЦИЯ ЖӘНЕ ХАЛЫҚАРАЛЫҚ ТӘРТІП НЕГІЗДЕРІ

Теориялық тұжырымдамаларды
тарихи оқиғалар мен мысалдар
арқылы қарастыру

Ұлы Шығыс дағдарысы кезінде Ресей бір 1876 жылы Австрия-Венгриямен соғысқа шығу жағдайында неміс позициясына қызығушылық танытты. Сол кезде Ресей мен Австрия-Венгрия Ресейдің славян халқына қарым-қатынасындағы Осман империясының зорлық-зомбылығына қарсы әрекеттері туралы шұғыл келіссөздер жүргізді. Неміс тарапы патша (орыс билеушісі) Австрия-Венгрияға қатысты болып жатқан барлық жағдай туралы Германиядан жиі сұрастырғанын білді. Осыған байланысты Германия генерал Фон Швайницті патшамен жеке кездесуге жіберді. Өз кезегінде Швайниц патшамен немқұрайлылық танытып сөйлесті, бірақ соғыс кезінде Германия бейтараптығына кепілдік бере алмады және «Австрияның ұзаққа созылған әлсіреуі Германияның мүдделеріне қайшы келді».

Неміс канцлері Отто фон Бисмарк бұл еуропалық саясатта «жаңа жағдайдың» пайда болуына себепші болды деп сенді. Германия өзінің Австрия атынан соғысқа баруға дайын екендігі туралы Ресейдің үмітін арттырды және шамасы, Германияның Ресейдің жалпы мақсаттарын қолдайтыны жөніндегі сенімін төмендетті. Мемлекет арасындағы қарым-қатынастың көптеген теорияларына сәйкес бұл мүмкін болмауы керек. Германия дипломатиялық арналар арқылы өзінің жеке позициясын жариялады. Осылайша, неміс элиталары халық алдында өз беделін жоғары қоя алмады, ал олардың іс-әрекеттері анық байланысы жоқ екі жалпыға ортақ қарым-қатынас механизмі. Сонымен қатар Германияның белгісіз мәлімдемелері оның орыс халқы алдындағы жақсы беделін көтере алмады. Осылайша, келіссөздерде беделді шоғырландыруға негізделген хабарлар байланыс теориялары да бұл істі түсіндіре алмайды.

Неліктен елшілердің сөздері әсер етуі керек?

Бұл дәрісте осы оқиға мен басқа да жағдайларды түсіндіретін сигнал механизмі сипатталған. Мемлекет өзіне қатер төнген кезде, сонымен қатар шегінгісі келмеген кезде көбіне өзінің сыртқы саясатын қайта бағдарлайды. Мемлекет жаңа альянстарды, қарудың жаңа түрлерін, алдымен ереуіл жасауды, әскерлерді жұмылдыруды немесе қатер төндіретін мемлекеттің ресурстарын азайтуға бағытталған саясатты жүргізе алады. Осы әрекеттердің барлығы мемлекеттің қауіп-қатерін қадағалап отыруына қарамастан, қатер төндіретін мемлекет үшін салдары болады. Үкімет мұндай шараларды қауіп төнгенде қабылдайтын болады. Нәтижесінде, олар жеткілікті қажет болған жағдайда өз күші арқылы қажетті нәтижеге қол жеткізу үшін шешуші кезде тартылған мәселелері, басқа сөзбен айтқанда, жеткілікті маңызды. Мұның салдары ақпарат беру туралы өтініш болып табылады. Көріп отырғанымыздай, бұл стратегиялық контекст күтпеген себеппен соғыстарға әкелуі мүмкін: күресуге бел тартқан мемлекеттер өздерінің қызығушылықтарын, тіпті бұл соғысты тоқтата алған жағдайда да, жария етпейтіндігі жөнінде шешім қабылдайды, яғни мемлекеттер өз мақсаттарына дипломатия арқылы қол жеткізе алатындығын түсіне алмай шабуыл жасайды. Бұл бір мемлекеттің басқа мемлекет соғыс ашуға дайын отыр, ал екінші мемлекет бірінші мемлекеттің шабуыл стимулы төмен деген ойынан пайда болады. Мұндай жағдайда, егер бірінші мемлекет өз шешімін жарияласа, басқа мемлекеттің дауға дайындалу ықтималдығы жоғары. Осындай мүмкіндікті болдырмау үшін, бірінші мемлекет өзінің айқындылығын басқа мемлекетке беруден бас тартады. Алайда кейде екінші мемлекет соғысқа жол бермеу үшін бірінші мемлекеттің талаптарын орындауға көнеді. Осылайша, бұл жағдайда дайын емес тарапты ұстап алу үшін рұқсат етілген мемлекеттер рұқсат етілмеген мемлекеттердің іс-әрекетін бақылайды. Бұл екінші сәт, келіссөздер дәстүрлі үлгілерде ойластырылған болатын шаралардан басқа қоғамдық мүмкіндіктерінің ауқымын кеңейтуден басқа да осы заманғы үлгілерден алынған нәтижелері.

Ritter, Jeffrey Munro 2004 жылы Гарвард университетінде «Silent Partners and Other Essays on Alliance Politics» атты докторлық диссертациясын қорғады. Ол мемлекет ұстаным көзқарасына қарамастан, қарсыластарына потенциалды контрмерлерді қабылдауына жол бермеу үшін кейде өз одақтарын құпия ұстайды деген шешімге келді.

«Feigning Weakness» International Organization мақалаларының басқа авторлары Slantchev, Branislav мемлекет басқа мемлекетке қабылданбаған жауаптар дауға әкелетін, әрбір тарап күрестің деңгейін таңдайтын ультиматум ойынын ұсынады деп санайды.

Мемлекеттердің қажетті талпынысы әрбір тараптың басқа тараптың күшін қабылдауына байланысты болатындықтан, мемлекет кейде өзінің шынайы қуатын жасыратын дауға дейін арнайы ұсыныстар жасауға стимулы болады. Төменде келтірілген модель осындай ядролық саясаты теңгерімдеуді Солтүстік Атлант одағының ядролық теңгеріміне дейінгі саясаты сияқты кең ауқымдағы дипломатиялық кездесулер контекстіндегі үрдісті көрсетеді. Бұл дәріс бес бөлімнен тұрады. Біріншіден, автор мәжбүрлеу дәстүрлі модельдеріне сәйкес алыс екілік таңдауға тыс баруға құрып кету қаупі төнген елдер үшін қол жетімді стратегиялық параметрлерді сипаттайды. Екінші бөлімде қақтығыс қаупі төніп тұрған мемлекеттерге қақтығысқа дайындалуға және қақтығысқа қатысуда өзін таңдауға мүмкіндік беретін үлгі қарастырылған. Бұл дайындықтар тиімді болған кезде ақпараттық сенсорлық сезімтал тепе-теңдікте болады (айтарлық баланста). Сондай-ақ, сигнализацияның тиімді болатын немесе соғыстардың нәтижесінде тиімді болмайтын жағдайлары қарастырылады. Бұдан әрі үшінші бөлімде талдаудың салдары, төртінші бөлімде модельден туындайтын эмпирикалық болжамдар, ал бесінші бөлімде осы динамиканың кейбір мысалдарымен қатар, эмпирикалық жазба талқыланады.

Келесі өте маңызды аспект бұл: **Стратегиялық контекст (жағдайлар) анархиялар.**

Халықаралық қатынастар теориясындағы әйгілі модельдер қауіптің мақсаты үшін стратегиялық нұсқалардың шектеулі екендігін дәлелдейді: ол қатаң болуы немесе жол беруі мүмкін. Дегенмен бұл тұжырымдама анархиялық халықаралық ортадағы мемлекеттің параметрлеріне сәйкес келмейді. Егер мемлекет басқа мемлекеттің қазіргі қарым-қатынасы арқылы өзінің негізгі стратегиялық мақсаттарына қол жеткізе алмайтын тұжырымға келсе, ол осы қатынастарды өзгерту туралы шешім қабылдай алады. Атап айтқанда, қауіп-қатерге ұшыраған немесе жоққа шығармау туралы шешім қабылдағанның орнына, егер қатер төндіретін мемлекеттің бұзылуы сөзсіз болса, соғысқа қалай дайындалу керектігін шешуі керек. Мұндай жағдайларда мемлекеттер көбінесе қауіпсіздік саясатын қатер төндіретін мемлекеттің ресурстарын жұмсау үшін қайта бағыттайды, сонымен бірге олар қатер төндіретін мемлекеттің қауіпсіздік мүдделеріне қайшы келетін жаңа альянстарды қалыптастыруға ұмтылады. Сонымен қатар, қауіптің мақсаты қақтығыстың сөзсіз екендігін ескере отырып, мемлекет қару өндіруді арттырады, алдымен әскерлерді немесе ереуілдерді жұмылдырады. Қатысушы мемлекеттердің соғысқа қатысуына не қатыспауына қарамастан, бұл шешімдер көбінесе қатер төндіретін мемлекет өзінің қауіп-қатерін қайталауға немесе оны ұстануға шешім қабылдағанға дейін жасалады.

Мемлекеттердің стратегиялық таңдауын көрсету үшін, 1961 жылы маусымда болған Америка Құрама Штаттар мен Кеңес Одағы арасындағы дағдарысты еске түсірейік. Басқаша айтқанда, Берлиндік мәселе бойынша әрбір тарап екінші тарап өзіне оң шешім қабылдамаса, соғыс қауіпін төндіретінін мәлімдеді. Кездесуден кейін Ресей президенті Хрущев Америка Құрама Штаттарының ресурстарын азайтуға бағытталған жаңа шаралар кешенін қабылдады.

1 тамызда КГБ АҚШ-тың назары және ресурстары кеңестік тараптардың Германияға қоныс аударуына жол бермеу үшін жеткіліксіз болуы үшін американдық ресурстардың бүкіл әлем бойынша сарқылуын қамтамасыз етудің нақты мақсатын көздейтін жоспар қабылдады.

Өз жағынан, Кеннеди ядролық шабуылды алдымен бастау идеясына көбірек мән бере бастады. Ол бірлескен комитеттің басшыларына: «Берлиндегі оқиғалар жанжалды жергілікті деңгейден жалпы [ядролық] деңгейге дейін көтеруге бізді итермелеуі мүмкін», – деді. Мәселен, екі көшбасшы шегінбегендіктен, олар өздерінің пікірінше, сөзсіз болуы мүмкін жанжалға дайындық саясатын қарады. Балама ретінде 1941 жылғы жапондық стратегиялық есепті қарастырайық. Қараша айында АҚШ Жапониядан Қытайдан кетуін талап етті. Бұл «Қиыр Шығыстағы билік ретінде өз позициясының жабылуына» тең болды. Жапония АҚШ-тың талаптарын сақтауды қаламағанын дәлелдеді, себебі ол АҚШ қауіпті деп есептегендіктен және жақында қақтығысқа дайындық бойынша түбегейлі шаралар қабылдауға шешім қабылдады. Америка Құрама Штаттарымен соғысуға және өз артықшылығын көрсету үмітімен Жапония Американдықтардың Перл-Харбордағы шабуыл әлеуетін жоюға шешім қабылдады.

Халықаралық қатынастардың тарихы, дипломатиялық қысымға жауап берген кезде, қарапайым бас тартудан тыс, сұранысты қанағаттандыру үшін арналған әрекет мысалдарға толы. Шын мәнінде, маңызды қауіпсіздік мәселелеріне қатысты талаптарды орындамау әдеттегі ереже емес.

1941 жылы Жапония Америка Құрама Штаттарының, Ұлыбританияның және Нидерландының саясатына жауап беруі ауқымдылық және айқындылық бойынша ерекше болып табылады. Тағы бір мысал, Қырым соғысы кезінде Ресей австриялықтарға жауап ретінде әрекет жасауы. Олар Австро-Венгрия келісіміне әкеліп соққан Венгрияда революцияға мүмкіндік беретін, Германия теңгерімін Пруссия пайдасына қолданатын, Австрияны Солтүстік Италиядан айыратын Франция мен Сардиния келісімінен тұрды. Толығырақ, бірақ айтарлықтай негізбен, тарихшы Норман Рич, Қырым соғысы кезіндегі Австрия қауіпі 1914 жылы екі император үйлерінің және Габсбург империясының жойылуымен аяқталуына әкеліп соққанын баяндайды.

Солтүстік Атлант Одағының қайта құрылу міндеттемелері басқа елдің сыртқы саясаты және оның болжамды дұшпандық ниеті қанағаттанбаушылыққа жауап болып табылады. Мысалы, Наполеон III 1815 жылдан кейінгі Наполеон соғыстарын реттеуді қарау үшін Еуропалық конференцияны пайдалануға ұсыныс жасады. Франциямен тығыз байланыста болған Ұлыбритания конференцияны қолдаудан бас тартқан кезде, Наполеон: Бізде конгресс болмайтын секілді мен одақтастарымды өзгертуге мәжбүрмін деп ашық мәлімдеді. Екі мемлекеттің келісімшарты осы сөздермен аяқталды. Ресей-Герман қарым-қатынастарының жалпы бұзылу нәтижесінде үлкен державаны қайта құру қауіпі сондай-ақ 1876 жылы Германияның есебінде айтылған ақпарат түсіндірмесі болып табылады. Екі тарап та тіпті Германияның үнсіз қауіпі Германияның Франко-Пруссия соғысынан бастап негізгі бәсекелесіне айналған Францияның Ресеймен одақ құруына әкеліп соғатынын түсінді. Германия қауіпті түсініп, тыныш қана қатер туғызуды жалғастыруы оның Австро-Венгрияны қорғауға деген шешімін жеткізді.

Конфликттер мен қарым-қатынасқа дайындық арасындағы идеяларды түзетіп, қарым-қатынастарды көру үшін келесі мысалдарды қарастырайық. Келесі бөлімде ұсынылған модель стильденген түрдегі жағдайларды ұсынуға арналған. Бұл мәселелер әртүрлі стратегиялық контексттерде сигнал динамикасы ұқсас болуы мүмкін екенін көрсетеді. Төменде осы дәрісті жақсы түсіну үшін мысалдар келтірілген.

Бірінші мысал. Қақтығыстар екі мемлекеттің арасында туындайды, белгілі бір мәселе бойынша оларды қабылдау (сигнал беруші және мақсат) ретінде қарастырайық. Сигнал беруші соғысқа баруға дайындығын жеткізгісі келеді. Дегенмен сигнал беруші бұл мәселе Мақсат үшін аса маңызды болса, онда ол ықтимал қақтығысқа дайындалу үшін үшінші елмен одақ құруға баратынын біледі. Бұл жағдайда, Мақсат үшінші мемлекетке концессия жасамауды таңдайды және егер үшінші ел Сигнал беруші мемлекетпен қаскунемдік болған жағдайда, жаңа Альянс Сигнал берушінің қауіпсіздігіне кері әсер етуі мүмкін. Сондықтан қауіп төндіру саясатының артықшылықтармен қоса кемшіліктері де бар. Артықшылығы – Мақсат мәселені Сигнал беретін мемлекеттің шешуіне қалдырады; Кемшілігі – Мақсат өшпенді альянс қалыптастыру жолымен сигнал берушіге қарсы болады деген мүмкіндік туындайды. Жоғарыда айтылғандай, бұл франко-пруссиялық соғыстан кейінгі неміс-ресей қарым-қатынастарында басты алаңдаушылық болды. Алайда егер мәселе жеткіліксіз болса, онда сигнал беруші мемлекет қатерді көтермейді және қарым-қатынасты бұзады. Мемлекет (Мақсат) қауіпті байқаған кезде, ол қауіп төндіруші мемлекетке байланысты маңызды мәселелерді зерттей бастайды.

Екінші мысал. Аты аталғандай (ішкі теңдестіру), осы сценарий негізгі стратегиялық мақсаттың (қауіпті мемлекеттің басты алаңдаушылығы) қауіпті мемлекет талаптарын төтеп беруден, өзінің әскери секторына ресурстарды беруден құрастырылғанын қоспағанда соңғысына ұқсас болып табылады. 1950 жылы Қытай ядролық қару жасауға дипломатиялық және материалдық ресурстарды бөлу туралы шешім қабылдады. Мысалы, ол Тайвань бұғазындағы бірінші және екінші дағдарыс кезіндегі АҚШ-тың қауіп-қатерлерінің нәтижесі болуы мүмкін еді. Елдер арасындағы болашақ келіссөздер қарым-қатынастарды өзгерту қаруын өндіру болғандықтан, мемлекеттің ішкі балансы жиі қауіп-қатерлер құруға айтарлықтай кедергі болады.

Үшінші мысал. Бірінші соққы. Егер сигнал беруші мақсатқа қауіп төндіретін болса, әскери-стратегиялық контекст келесідей болады: егер мақсат шегінгісі келмейтін болса және ұстап тұрған мемлекеттің де шегінуі екіталай деп санайтын болса, онда мақсат үшін ең қолайлы тәсіл бірінші болып шабуыл жасау болып табылады. Атап айтқанда, бұлай 1941 жылы Жапонияда болды және Кубалық дағдарыс кезінде болды. Президент Кеннеди Америка Құрама Штаттарының Кубада төрт күн ішінде зымырандарды жою қауіпі Кеңестік үкіметінің үш күн ішінде әрекет етуіне әкелетінін, сондай-ақ, осы жағдайлар ядролық соғысқа апаруына

мүмкін екенін мойындады. Қауіп-қатерлер мемлекетте қаралатын мәселеге қатысты өз қалауы бойынша алатындығын арттырады, бірақ ол қауіпті жағы жағымсыз әскери қақтығыс бастайтын қауіп тудыруы мүмкін. Сонымен қатар, сигнал берушінің мұндай тәуекелі дайындық ақпарат беру қатерін тудыруы мүмкін.

Төртінші мысал. Қауіп-қатерге душар болу. Мақсат мемлекеттің шабуылдан қауіп-қатерін болдырмауды қарастырады. Мұндай шаралар, мысалы шеғарада күштерді жұмылдыру, уақытқа байланысты тым қымбат болуы мүмкін. Жоғары деңгейдегі дайындықтың орнына, мемлекет соғысқа баруды таңдайды. Сіз, сондай-ақ Powella және Roberta авторларының жазбаларымен көбірек таныса аласыз. «Nuclear Brinkmanship with Two-Sided Incomplete Information» мақаласында осындай динамикаға алып келетін стратегиялық контекст талданады.

Бесінші мысал. Басқа мемлекеттердің қауіп-қатерлерге жауап беруі ресурстардың ағылуына қауіп төндіретін мемлекеттің ұзақ мерзімді салдары болуы мүмкін. Мемлекет, 1061 жылы Вена кездесулерінен кейін Кеңес Одағымен болған секілді нақты мәселе бойынша өз мақсатына жету үшін басқа мемлекеттің ресурстарын жұмсауды таңдай алады.

1-ші және 4-ші мысалдағыдай, қатер төнген мемлекеттің осындай жолмен жүру қауіпі олардың қарым-қатынас жасау мүмкіндігін тудыратын жанжалға баруға дайын екендігін білдірмейді және соңғы 6-шы мысал. Қауіп-қатер төніп тұрған мемлекет бас тартқысы келгенде мобилизациялау және қақтығыс ықтималдығы бар деп санайды, ол өз әскерлерін жұмылдыруды таңдай алады.

Мобилизацияланған мемлекет соғысқа бару мүмкіндігін ескере отырып, ақпараттық дипломатиялық сигнал беруді жүзеге асырады. Әрбір қауіп-қатер объектісі қабылдайтын шешімдердің әрқайсысында қатер төндіретін мемлекеттің талаптарына қарсы тұру кезінде сигналдың қауіпсіздігіне теріс әсер етеді. Егер мақсат ішкі немесе сыртқы теңдестіруді таңдайтын болса, тіпті ол күресуді қаламаса да, сигнал берушіге еш пайда болмайды. Мақсаттың мүмкіндіктері ұлғайған кезде, соғысты өзі бастау ықтималдығы көбейеді, екінші жағынан, бұл мақсат жалпы соғысты қарастырмаған жағдайда орынды болады. 1876 жылы орыс-герман қарым-қатынастары аясында Бисмарк бұл көрсеткішке адал болды. Тіпті Ресейге арналған үнсіз неміс қауіпі екі тарап үшін өте пайдасыз болатын қате шешімдер қабылдауына және екі тарапқа да қолайсыз болатын шешімге әкеліп соғады деп бір сыртқы саяси құжатта мәлімдеді. Бисмарктың қандай тіркесті жасырғаны құпия емес; Француз-Ресей одағы Германия үшін айтарлықтай салдары болды.

Мақсат тараптан ішкі және сыртқы теңдестіру сигнал берушінің қауіпсіздігіне теріс әсер етеді, себебі ол олардың арасындағы күштердің балансын өзгертеді. Егер екі ел де болашақта тағы бір дағдарысқа тартылса, сигнал берушінің әлсіз салыстырмалы позициясы қақтығыс шынымен бұзылса оның өз дегенін алу мүмкіндігі аз және қолынан келмеу мүмкіндігі көбірек болады дегенді білдіреді. Дағдарыстың өсіп келе жатқан әлеуетіне бей-жай қарамайтын мемлекеттердің белгілі бір жағдайлары болуы мүмкін, олар мұндай оқиғаларды түсінікті алаңдаушылықпен қарастыруда.

Келесі дәрісте сипатталған модельде автор соғысқа дайындық туралы шешім қабылдау арқылы қауіптің мақсаты оны бастауға мүмкіндік береді деп есептейді. Бұл мәжбүрлі мемлекеттің басқа мемлекеттің қатеріне ұшырау қауіпіне әкеледі. Тіпті мәжбүрлі мемлекет бас тартса да, басқа мемлекет соғысқа дайындықты бастайды және оның әрекетін шеше алады.